

0 Generelt

01 Innhold

Dette bladet omhandler vedlikehold og skjøtsel av gras og blomsterplanter i utearealer for boliger og annen bebyggelse. Bladet omtaler primært planter uten treaktig vekst, det vil si gras, stauder og sommerblomster. Busker er kort omtalt i forbindelse med blomsterbed. Bladet hører naturlig sammen med Byggforvaltning 717.124 om vedlikehold og skjøtsel av busker, trær og naturmark. Bladene utfyller hverandre, men kan også leses hver for seg.

02 Målgruppe

Bladet henvender seg både til dem som skal planlegge, budsjettere og tilrettelegge vedlikeholdsarbeid og til dem som har ansvar for å utføre det. Det kan være styrer eller forretningsfører, vaktmestere og andre i boligselskaper, eller de som har ansvar for grøntanlegg av annen karakter.

03 Henvisninger

Byggdetaljer:

- 517.112 Belegg på mindre veger og plasser
- 517.121 Grasdekke. Anlegg, stell og vedlikehold
- 517.421 Voller og skråninger

Byggforvaltning:

- 620.012 Forbedring av uteområder i bygårder og blokkbebyggelse
- 717.124 Vedlikehold og skjøtsel av utearealer i bebyggelse. Busker, trær og naturmark

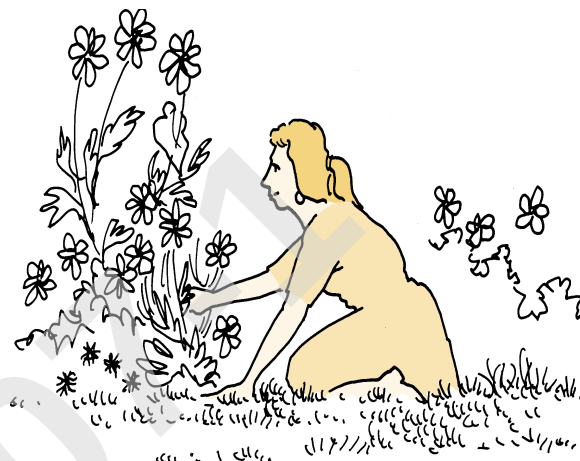
1 Bakgrunn

11 Økologi

Suksesjon er betegnelsen på den naturlige forandringsprosessen som foregår, fra pionersamfunn til klimaksamfunn. I et granskogområde er for eksempel klimaksamfunnet oftest granskog. Hvis ingen griper inn, kan endringene fra et urørt jordstykke til granskog, klimaksamfunnet, være slik i grove trekk, med gradvise overganger:

1. frøugras, f.eks. vassarv
2. rotugras, f.eks. tistel, som etter et par år vil dominere helt
3. bringebærkratt
4. større løvkratt som rogn, osp og bjørk
5. granskog

En skogbrann kan innebære at suksesjonen begynner forfra igjen.

Prosessen går ofte raskere i begynnelsen. Et åpent jordstykke kan vokse til med frøugras i løpet av uker, mens endringen fra rotugras til løvkratt tar lengre tid. For eksempel vil en grøftekant med tistler være mer stabil enn et stykke åpen jord.

Å luke er det samme som å motarbeide en naturlig suksesjon. Samtidig kommer vi ikke utenom å arbeide på parti med de naturlige prosessene når vi legger opp skjøtsel og vedlikehold av et grøntanlegg. Hvis vi sår en plen, etablerer vi et plantesamfunn som tilsvarer et relativt tidlig stadium i suksesjonen. Den trenger mye skjøtsel. Et bed med åpen jord representerer et enda tidligere stadium, mens et felt med høye, stabile stauder skal kunne klare seg uten lukeing. Se fig. 11. Generelt sett kan vi si at et plantefelt som tilsvarer et senere stadium i en suksesjon, også krever mindre skjøtsel.

Fig. 11
Et felt med stabile stauder krever ikke mye stell, f.eks. kuletistel (Echinops).

12 Begreper

- 121 *Gras* omfatter her plen og grasbakke. Selv om gras botanisk sett er en blomsterplante, tilsier praktiske hensyn at gras blir omtalt for seg.
- 122 *Blomsterplanter*, slik ordet i all hovedsak blir brukt her, omfatter sommerblomster, stauder og enkelte busker som blir dyrket for blomstringens og dekorasjonens skyld. Sommerblomster er ettårige, og blir også kalt utplantningsblomster. Stauder er flerårige med urteaktig vekst, dvs. ikke-vedaktige planter uten årringer (sekundær tykkelsesvekst).
- 123 *Busker* er treaktige, flerårige planter med flere stammer; noen dyrkes for blomstringens skyld (blomsterbusker).
- 124 *Skjøtsel, stell og vedlikehold*. I fagkretser blir «vedlikehold» brukt om reparasjoner som ikke kan beregnes på forhånd, mens skjøtsel omfatter det arbeidet og stellet man kan forutse og planlegge. I praksis blir begrepene skjøtsel, stell og vedlikehold ofte brukt om hverandre.
- 125 Å *brakke* betyr å drepe de grønne plantene slik at jorda blir liggende ubevogst. Det gjøres vanligvis ved sprøyting eller ved jorddekking.
- 126 *Gjødsel og jordforbedringsmidler* omfatter:
- mineralgjødsel, som er industrielt framstilt uten innslag av organisk materiale
 - naturgjødsel, fra husdyr
 - humus/kompost, som er råtnende organisk materiale/planterester
 - kalk
- 127 *Årstider og tidspunkt*. Skjøtsel til rett tid er avgjørende for et godt resultat. Men årstidene kan ikke tidfestes for landet under ett. Mens de første vårbloemstene blomstrer på Vestlandet, ligger ofte snøfonnene ennå meterhøye i Tromsø.
- Tidspunkt er brukt slik:
- Sen vinter: ev. snø begynner å synke sammen
 - Tidlig vår, snøsmelting: *teleløsningen*
 - Sen vår: telen har gått i de øverste jordlagene, jorda har tørket opp (hvite topper på bar jord), knoppsprett på f.eks. bjørk
 - Tidlig sommer: frostfrie netter
 - Midtsommer: lyst og relativt varmt
 - Sensommer: fram til de første frostnettene
 - Tidlig høst: frostnetter, høstfarger
 - Sen høst: frost, løvfall

13 Organisering av arbeidet og skjøtselsplan

- 131 *Organisering*. Skjøtsel og vedlikehold kan organiseres på ulike måter. Man kan ansette en vaktmester, leie inn hjelp utenfra via en vaktmestersentral eller et anleggsgartnerfirma eller arrangere dugnader. I boligområder er det vanlig å kombinere to eller flere av disse organiseringsformene. Ved nyanlegg har ofte anleggsgartnerfirmaet ansvaret for skjøtselen i tre år, som del av entreprisen.
- Uteområder er et arbeidsfelt hvor det er stort rom for skjønn. En viktig del av styringsarbeidet består i å klargjøre hvilke mål man har med skjøtselen og bestemme hvilke ressurser man vil bruke for å nå dem. Ønsker man f.eks. at anlegget skal være helt fritt for søppel, må man også sette av tid og ressurser til det.
- 132 *Skjøtselsplan*. En skjøtselsplan bør inneholde en be-

skrivelse av hva som skal gjøres og når arbeidet skal være utført. Det kan også være hensiktsmessig å utarbeide enkle plantegninger og prinsippsskisser. Skjøtselsplanen bør ikke være statisk, den bør kunne endres. Se også pkt. 24.

14 Sol og skygge

Lysforholdene setter begrensninger for hva som kan vokse og trives. Det er f.eks. fullt mulig å få det grønt og trivelig i den dype slagskyggen på nordsiden av et hus, men det forutsetter riktig plantevalg. Hvis plenen ikke trives i dyp skygge, kan den erstattes med bunn-dekkeplanter (stauder eller busker) eller med fast dekke hvis det er naturlig.

15 Jordanalyser

- 151 *Generelt*. Surhet i jorda måles i pH. Hvis surheten ligger langt over eller under det optimale, kan det være vanskelig å få noe til å trives. Forskjellige planter krever forskjellig surhet. Det er vanskelig å måle riktig pH selv, og derfor bør man få tatt jordprøve minst hvert fjerde år. Jordprøveanalyse kan også gi svar på næringstilstand, humusinnholdet osv. i jorda. Noen laboratorier gir konkrete råd om hva man bør gjøre: om det trengs gjødsel, kalk, jordforbedringsmidler eller liknende. Om jordforbedring, se pkt. 16.
- 152 *Jordprøve*. Slik tas en jordprøve:
- Prøven kan tas når som helst på året, men høsten er ofte praktisk slik at man ev. kan kalke oppå snøen året etter.
 - Prøve bør tas fra ulike dybder. Bruk jordbor eller spade, stikk så langt ned som røttene går og bland godt.
 - Ta ut en passende mengde (en neve) jord av blandingen.
 - Pakk prøven i ren emballasje og merk den så du vet hvor den er tatt.
 - Jordprøven kan f.eks. sendes til: Jordforsk, 1432 Ås, tlf. 64948118, eller
 - Henvend deg til nærmeste forsøksring, til landbrukskontoret i kommunen eller
 - Kjøp jordprøveposer fra Hydro Hagebruk i et hagesenter. De er ferdig adressert. Posen sendes inn og fås tilbake med anbefalinger om kalking og gjødsling m.m.

16 Jordforbedring

- 161 *Generelt*. Jorda virker som en bank for vann og næringssalter. Den suger opp det som er av overskudd og avgir det til planterøttene i passe doser. Disse mekanismene fungerer godt i såkalt vanlig hagejord i god hevd. For å få og opprettholde en jord med gode egenskaper må vi bruke jordforbedring og drive jordkultur.
- 162 *Tiltak*. God matjord inneholder dødt plantemateriale (humus). Den er luftig, den holder godt på fuktigheten, den er næringsrik, og den har egenskaper som gjør at meitemark og andre småkryp og jordbakterier trives og at næringsstoffene er tilgjengelige for planterøttene. God jordkultur avhenger av hva man dyrker. I praksis kan det innebære for eksempel:
- regelmessig innblanding av veksttorv

- dekking av jorda med blad, torv eller veksttorv
- regelmessige jordanalyser (jf. pkt. 15)
- kalking ved behov
- gjødsling

Tildekking gir gode levekår for meitemark og hindrer utvasking av næringsstoffer. Leirjord kan imidlertid få bedre jordstruktur ved å ligge udekket gjennom vinteren. Frosten gjør at leiren korer seg.

- 163 *Gjødsling og kalking.* Gjødsel kan ha god virkning på jordas egenskaper, ikke bare for innholdet av tilgjengelige næringsalter, men også fordi det øker rotveksten, noe som i neste omgang virker gunstig på humusinnhold og jordstruktur. Naturgjødsel tilfører humus direkte og er i tillegg gunstig for bakterielivet. Vekselbruk mellom mineral- og naturgjødsel er god jordkultur. Bruker man bare mineralgjødsel, bør man følge opp med ekstra tilførsel av kompost eller annen tilsetning av humus. Regelmessig naturgjødsel har ofte en svakt sur virkning på jorda.

Hvis jorda er for sur, må den kalkes med mindre det dreier seg om surjordsplanter. Angi hva som skal vokse på stedet når du ber om råd etter jordanalyse. For mye kalking (høy pH) er like skadelig som for lav pH.

17 Jorddybde og vanning

Plen trenger vanligvis et matjordlag på ca. 0,15 m, stauder ca. 0,3 m.

Plen og etablerte stauder kan oftest klare seg med naturlig regn, litt avhengig av hvilke krav som stilles. Eventuell vanning bør skje i form av en skikkelig rotbløyte hver uke eller hver 14. dag. Unngå klattvanning. Rotbløyte i 0,3 m dyp hagejord tilsvarer ca. 75 mm nedbør, avhengig av kultur, temperatur og jordtype. En regnmåler under sprederen kan være en hjelp for å fastslå hvor lenge man må vanne.

18 Ugras

Ugras deles i rotugras og frøugras. De bekjempes og forebygges på forskjellig måte.

- 181 *Rotugraset* er flerårig. Rota inneholder opplagsnæring og har egenskaper som gjør at en ny plante kan vokse opp fra en liten rotbit. Eksempler er bringebær, kveke, tistler, skvallerkål og krypsoleie. Ulike ugras foretrekker forskjellige forhold. Krypsoleie liker f.eks. leirjord, mens løvetannen foretrekker rikelig med lys. Hvis det flerårige ugraset har tatt overhånd, kan det være praktisk ugjørlig å utrydde uten å brakke hele feltet. Derfor er det viktig å sørge for at jorda er fri for rotugras før planting. Det kan skje ved sprøyting eller jorddekking med ugrasduk, eller ved å bruke ugrasfri jord. Etter planting kan rotugraset hindres i å etablere seg ved (forsiktig!) sprøyting, jorddekking med ugrasduk, bark eller kompost, i kombinasjon eller alene, samt regelmessig luking og god jordkultur.
- 182 *Frøugraset* er ettårig og har stor spireevne. Det blomstrer svært raskt og produserer tusenvis av frø. Hvis alt er som det skal i et felt med stabile stauder, er frøugraset bare et problem i etableringsfasen. Eksempler på frøugras er vassarv og meldestokk. Bekjempelse skjer ved jorddekking med bark eller kompost, eventuelt ugrasduk, luking i etableringsfasen, kulturplanter i god vekst, riktig plantebruk, jordkultur og jordforbedring.

2 Planlegging av skjøtsel og vedlikehold av gras

21 Økologi og skjøtsel

En plen er et plantesamfunn der mange små, grønne planter vokser ved siden av hverandre. Plenen består ofte av både gras og andre planter. De lever i konkurranse med hverandre. Hvilke som vil dominere og overleve, kommer an på forholdene på stedet. Dårlige klipperutiner, lite næring osv. kan gi overvekt av mose, tungras og grobladkjempe. Hensiktsmessige rutiner er ofte nok til at de slitesterke grasartene igjen dominerer i løpet av kort tid. Det er langt på vei skjøtselen som bestemmer hva slags plen man får.

Skjøtselstiltakene må ses i sammenheng. Gjødsling må skje samtidig med vanning eller regn. Gjødsling gjør at graset vokser mer. Plenen blir mer slitesterk, men dette innebærer også mer klippearbeid. En slitesterk bruksplen bør klippes relativt ofte, med middels klippehøyde og moderat, regelmessig gjødsling. Klippehøyden bør økes ytterligere i tørkeperioder. En prydplen krever regelmessig klipping, gjødsling, luking og vanning for å holde seg pen.

Hvis det er stor uenighet om hvordan plenen skal brukes, kan det være vanskelig å avgjøre hvilke skjøtelsrutiner man skal velge.

22 Organisering av grasflatene

Små plenflekker er arbeidskrevende og bør erstattes av lettstelte stauder eller buskfelt. Mange steder er plenene blitt så store og åpne at de blir utrivelige og dårlig egnet til opphold og lek. Da kan man innføre vegger i uterommet i form av buskas, se fig. 22, eller skogliknende beplantning. Disse behøver ikke medføre merarbeid på sikt. Slike overordnede grep bør planlegges av fagfolk, men initiativet kan komme fra sam-eier, borettslagsstyrer eller fra den som utfører arbeidet, f.eks. vaktmesteren, se Byggforvaltning 620.012.

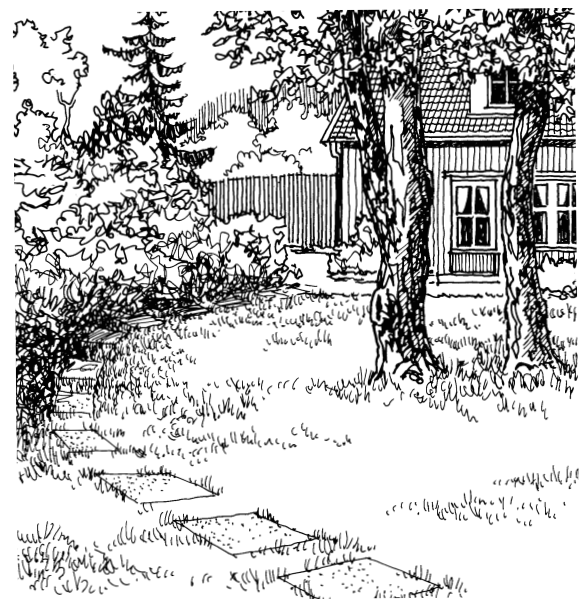

Fig. 22

Store, åpne plenflater kan brytes opp med buskas og treplanter.

Tabell 242

Kronologisk oversikt over skjøtselsoppgaver for bruksplen (bp), prydplen (pp) og grasbakke (gb)

Tiltak	Årstid							
	Sen vinter	Tidlig vår	Sen vår	Tidlig sommer	Midt-sommer	Sen sommer	Tidlig høst	Sen høst
Raking og lufting			bp, pp					bp, pp
Kalking	bp, pp, gb							
Ugrasbekjempelse			bp, pp					
Toppdressing			bp,pp					
Gjødsling			bp,pp	pp	bp,pp	pp		
Vanning			pp	pp	pp	pp		
Klipping			bp,pp	bp,pp	bp, pp, gb	bp,pp	bp, pp, gb	
Kantstikking			bp,pp	pp	pp	pp	pp	bp,pp
Ta jordprøver, minst hvert fjerde år		bp, pp, gb						bp, pp, gb

23 Bruksplen, prydplen og slitasje

231 *Avstengning.* Enkelte ganger kan det være naturlig å stenge deler av plenen for ferdsel, slik at avgrensede områder defineres som prydplen, mens andre er bruksplen til lek og utfoldelse. Slik avgrensning gjøres så enkelt som mulig. Unngå plastgjerder o.l. i fellesanlegg. Skilt med «Tråkk ikke på plenen» kan bli oppfattet som fremmed for vår tid.

Noen ganger må plenen stenges for en kort periode for å reparere skader e.l. En bruksplen bør kunne tåle mye slitasje, men i enkelte perioder er den mer sårbar, f.eks. når store skader skal repareres, før den har tørket opp om våren eller i lange tørkeperioder.

232 *Tråkk og stier.* Fotgjengere tar ofte den raskeste veien, og barns lek kan innebære stor slitasje. Det kan være vanskelig å forhindre hvis man ikke vil sette opp kraftige, fysiske stengsler. Noen ganger kan stier eller slitte partier lege seg selv hvis bare plenen gjødsles godt opp. Andre ganger må man anlegge faste stier eller f.eks. avgrensede ballbaner hvis man ønsker slitassen vekk fra selve grasmatta.

24 Skjøtselsplan

241 *Rutiner.* Man bør ha rutiner for hvor ofte vedlikehold av graset skal gjøres og hvordan. Slike rutiner kan f.eks. hindre at graset blir klippet helt kort før en lang tørkeperiode med det resultat at hele plenen blir liggende brunsvidd resten av sommeren. Byggetaljer 517.121 gir oversikt over aktuell skjøtsel av ulike typer grasareal. Skjøtselen bør ta sikte på at grasmatta eller plenen skal ha et akseptabelt utseende, og at den tåler den slitasten den blir utsatt for. Grasbakke gjødsles ikke og slås en til to ganger i året. Blomstereng bør få en skjøtsel som likner mest mulig gamle driftsformer som tok sikte på å produsere mest mulig fôr med minimal tilgang på gjødsel.

242 *Oversikt.* Tabell 242 gir en oversikt over skjøtselsoppgaver for gras gjennom året.

25 Forenklet vedlikehold

Selv om skjøtselen er viktig, blir grunnlaget lagt i anleggsfasen. Hvis arbeidet er skikkelig gjort, skal matjordlaget (rotsonen) være tykk nok og like tykk over det hele. Undergrunnen må være godt planert før vekstjorda legges ut. Jorda må være velegnet blandingsjord,

drenering må være foretatt osv. Overflaten skal være uten groper og hull og ha en jevn helling slik at det ikke blir stående vann der. Hvis manglene fra anleggsfasen er store, kan det være nødvendig å frese opp plenen og legge den på nytt, se Byggetaljer 517.121. Velstelte plenkanter gir et godt helhetsinntrykk. Det letter klippearbeidet hvis man kan kjøre grasklipperen helt over kanten. Hold felter med åpen jord omkring trær og busker i plenen. Dette krever litt arbeid, men hindrer skader og letter klippearbeidet. Se også pkt. 22.

3 Stell av plen

31 Kalking

Kalking utføres for å heve pH-verdien i jorda, dvs. gjøre den kjemiske reaksjonen i jorda mindre sur og mer i overensstemmelse med det som er optimalt for plen. Riktig pH gjør jordstrukturen bedre og næringssaltene lettere tilgjengelig for plantene.

Kalking bør bare utføres hvis jorda er for sur. Hvis man er fornøyd med plenen, er det normalt unødvendig å kalke.

Kalk gjerne sen vinter eller tidlig vår, da forebygges samtidig isdannelse. Kalking med traktor må gjøres på frossen mark eller etter at plenen er tørket opp, dvs. sen vinter (hvis det er tele) eller sen vår. Hvis det må påføres store kalkmengder, bør det gjøres i flere omganger.

32 Raking og lufting

Formålet med raking og plenlufting er å:

- fjerne mose og dødt gras
- fjerne løv om høsten og ev. rester om våren
- gjøre plenen tiltalende og grønn tidligst mulig om våren
- rake ned ev. kalk og gjødsel

Prydplener rakes og luftes. På bruksplener gjøres det ved behov, på en grasbakke er det sjelden nødvendig. Raking og lufting bør ses i sammenheng med annen skjøtsel. Nitid vårraking kan føre til økt behov for toppdressing, se pkt. 34. Noe av løvet kan komme til nytte som jorddekke under stauder, busker og hekker. Vår-

raking gjøres når bakken har tørket opp, sen vår. Vår-raking og plenlufting utføres med jernrive eller mekanisk plenlifter, som lufter det øverste laget. Lufting av rotsonen må gjøres med spagreip. Høstraking gjøres før snøen kommer, og kan utføres med løvrive eller løvblåser.

33 Bekjempelse av ugras og mose

331 *Ugras* er ofte et symptom på at noe er i veien med plenen. Før man setter i gang med kjemisk eller mekanisk bekjempelse, bør man derfor først sjekke skjøttselsrutinene. Med regelmessig gjødsling og gode skjøttselsrutiner for øvrig, bør grasplantene som en hovedregel kunne konkurrere ut ugraset. På den annen side kan både fotballøkker og bruksplener fungere utmerket selv om forholdene er slik at grasplantene er nesten fullstendig utkonkurrert av planter vi vanligvis oppfatter som ugras, f.eks. engmose, grobladkjempe og tungras. Prydplener bør vanligvis holdes ugrasfrie, bruksplener kan ha mye ugras uten at det gjør noe. På grasbakke og i blomstereng skal ikke ugras være noe problem utover en omleggingsfase på noen år. Hvis man da fortsatt har et ugrasproblem, bør skjøttselsrutinene eller hele feltet legges om.

Noen ganger er det nødvendig å ta i bruk kjemiske midler. Da skal bruksanvisningen alltid følges. Mot løvetann kan man bruke systemiske ugrasmidler som virker gjennom bladflata. Midlene er mest effektive hvis de påføres i tørt vær og når ugraset er i god vekst. De skal ikke brukes på åpen blomst. Det betyr at man har et par uker på seg til å sprøyte på vårparten etter at bladene har utviklet seg og før blomstring. Alternativt må man vente til sensommeren. Man bør gjødsle etter ugrassprøyting for at graset skal kunne fylle igjen hullene.

332 *Mose*. Mekanisk mosefjerning kan gjøres samtidig med vårraking, dvs. sen vår, se pkt. 32. Mekanisk mosefjerning vil si å rive opp mosen med jernrive eller plenlifter. Mineralgjødsel kan virke meget effektivt mot mose, se pkt. 35 om gjødsling. Kjemisk mosefjerner svir bort mosen og virker samtidig gjødselende, med en sur reaksjon. Hvis jorda er altfor sur, kan det forårsake mose, da bør det kalkes. Men mose kan også ta overhånd av andre årsaker, og da er det naturligvis helt andre tiltak enn kalking som må til for å gi grasplantene gode nok vilkår til å utkonkurrere mosen.

34 Toppdressing og reparasjon

341 *Generelt*. Isbrann er en hyppig årsak til skader på grasrøttene. Årsaken kan også være feil i anleggsfasen, se pkt. 25. Hvis en større skade ikke blir raskt reparert, kan skadestedet f.eks. vokse til med tunrapp, som er ett ettårig gras, eller annen uønsket plantevekst.

342 *Reparasjon* er aktuelt når det er urealistisk å forvente at plenen skal reparere seg selv innen rimelig tid, eller fordi skaden er så stor at man risikerer ugrasinvasjon. Store skader, f.eks. etter isbrann, kan være et tegn på at plenen bør legges om ved fresing og tilsåing eller ved bruk av ferdigplen, se Byggdetaljer 517.121.

343 *Toppdressing*. Formålet med toppdressing er å tilføre organisk materiale til den øverste delen av grasmatta, øke tykkelsen på matjordlaget, og/eller jevne ut ujevn-

heter. Prydplen og bruksplen toppdresses når det er nødvendig. Hvis plenen klippes ofte og grasklippet ikke fjernes, vil det tilføre plenen verdifulle humusstoffer. Grasklipp kan langt på vei erstatte vanlig dressmateriale. Toppdressing foretas etter at plenen har begynt å bli grønn – sen vår til midtsommers, se tabell 242 og 343.

Dressmaterialet blandes og finfordeles med en spade eller en betongblander. Deretter spres det utover grasmatta for hånd eller maskinelt. Laget bør være 10 – 20 mm tykt og arbeides godt ned med en jernrive eller med en dressmatte etter en traktor. Det fins spesielle dressmaskiner som utfører begge operasjoner samtidig. Plenen må vannes godt etterpå.

Tabell 343

Blandingsforhold for dressmateriale til plen

Jordtype	Volumdeler torv		Volumdeler sand
Leirholdig jord	1	+	4
Normal jord	2	+	3
Sandjord	4	+	1

35 Gjødsling

Vi gjødsler plenen for at:

- graset skal få tilført lett tilgjengelige næringssalter av nitrogen, fosfor og kalium (NPK) og sporstoffer. Det skjer gjennom fullgjødsel (NPK), og kalksalpeter (N), eller ulike former for naturgjødsel
 - næringskrevende og slitesterkt gras skal få overtaket over ugras og grasplanter som tåler mindre slitasje
 - skader og brune flekker unngås, og for at grasmatta skal bli bedre i stand til «selv» å reparere skader
- Den første gjødslingen foretas sen vår, noen uker etter kalking og når plenen har begynt å grønnes. Deretter kan man gjødsle med tre til seks ukers mellomrom, enten i regn, eller med god vanning etterpå. Man gjødsler ikke i tørkeperioder.

Prydplen gjødsles vekselvis med relativt små mengder fullgjødsel og kalksalpeter gjennom hele sommeren. Bruksplen gjødsles ved behov, ofte bare i form av en grunngjødsling om våren, ev. supplert av en eller to overgjødslinger. Grasbakke og blomstereng må ikke gjødsles.

Kraftig gjødsling må følges opp med hyppig klipping. Lav klippehøyde krever oftere gjødsling. Tidligere hadde fullgjødsel en svakt sur reaksjon, derfor måtte regelmessig bruk følges opp med kalking for å holde pH stabil. Nå brukes mest fullgjødsel med nøytral virkning.

36 Vanning og annet stell i tørkeperioder

I tørkeperioder bør plenen stelles slik at den naturlige tørkeberedskapen ikke ødelegges. Det er et mål å gjøre plenen motstandsdyktig mot tørke på lang sikt. Ofte ønsker man å holde plenen grønn og frisk gjennom hele sommeren, da kan man vanne. Men på vanlige bruksplener gir det som regel ikke noen skade om plenen tørker ut. Bruk høyeste klippehøyde og unngå gjødsling i tørkeperioder. Hvis plenen ikke vokser i et ekstremt tynt jordlag, bør man ikke vanne oftere enn hver uke eller hver 14. dag for at røttene skal stimuleres til å vokse dypere. Grasbakke og blomstereng vannes ikke.

37 Klipping

- 371 *Generelt.* Plenen klippes for å være velstelt. Klipperutinen definerer langt på vei hva slags plen man snakker om. De bør legges opp slik at plenen holder seg frisk og tåler de belastningene den utsettes for.
- 372 *Klipping.* Prydplener bør holdes helt korte. Det innebærer lav klippehøyde og hyppig klipping. På en bruksplen tolereres det større klippehøyde og noe mer uregelmessig klipping, se fig. 372. Hyppig klipping gir færre problemer. Hvis grasklippet ikke fjernes, kan en bruksplen klare seg i mange år uten både gjødsling og toppdressing.

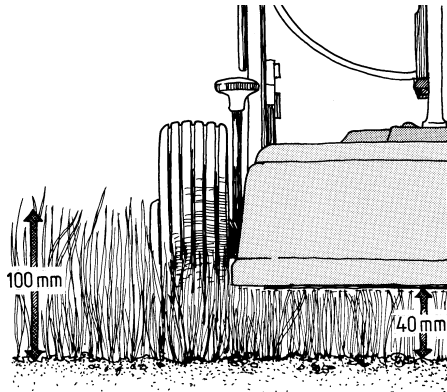

Fig. 372

Hvis man bruker større klippehøyde, tolereres det også noe mer uregelmessig klipping.

Lav klippehøyde krever hyppig gjødsling og vanning og oftest også mer ugrasbekjempelse. En oppgjødslet plen bør klippes to ganger i uken når graset vokser hurtigst, omkring midtsommer. Grasbakke og blomstereng slås en til to ganger i sesongen, første gang etter det første blomsterfloret omkring midtsommer. Den siste klippingen om høsten bør foregå med største klippehøyde for at bladflaten skal være størst mulig og graset få sjanse til å lage store mengder opplagsnæring når tilveksten stagnerer utover høsten.

38 Kantstikking

Plenkanter skjæres for å gi et velstelt helhetsinntrykk og lette klippearbeidet. Kantstikking kan foregå fra sen vår til senhøstes. Ofte er det praktisk å stikke kantene etter at veksten er avsluttet senhøstes og så gjerne en gang i løpet av sommeren. Kantstikking utføres ved å:

- merke opp kanten med rettesnor eller en rekke plugger
- skjære langs snora med en skarp spade
- fjerne torvene, riste av jorda og lage en liten renne innenfor kanten.

4 Blomster og blomsterbed

41 Generelt

Rik blomstring kan bety hele forskjellen mellom et litt trist utanlegg og et som syder av liv og trivsel. Med fornuftig planlegging kan et bed med busker og stauder kreve mindre vedlikehold enn en plen.

- 411 *Økologi og skjøtsel.* Et blomsterbed kan bestå av blomstrende busker, stauder og/eller sommerblomster. Hvor mye stell som kreves, er helt avhengig av hvordan bedet er organisert. Bed med bar jord må f.eks. lukes ukentlig, mens en sammenplanting av stauder ofte ikke krever mer stell enn en vegskråning med busker.
- 412 *Organisering av arbeidet.* Blomsterbed kan anlegges og stelles av en vaktmester som har kunnskaper og har avsatt tilstrekkelig tid, av et innleid gartnerfirma, eller helt unntaksvis av en entusiastisk amatør. Et blomsterbed i et anlegg er noe annet enn et i en privathage. Vanligvis bør det brukes færre arter og sorter og større felter av hvert planteslag både for fargevirkningenes skyld og for å få et enklere vedlikehold. Jo færre planteslag, og jo bedre tilpasset de er voksestedet, desto mindre skjøtsel trenger de. Noen ønsker sammenhengende blomstring fra tidlig vår til senhøstes, andre steder er siktemålet å oppnå en bestemt virkning for en avgrenset periode, f.eks. et stort bed med roser og blomsterløk som er vakkert sen vår, og fra sensommeren til senhøstes.

42 Blomster fra april til oktober

- 421 *Den tidligste blomstringen* får vi fra løkplantene (f.eks. snøstjerner, scilla, krokus,) og blomstrende busker (som blodrips, forsythia). Så følger de tidlige staudene (f.eks. aurikler, kjærminne, dvergiris, gullkorg), se fig. 421.

Fig. 421

Snøkløkker er blant de tidligste vårblomstene

- 422 *Sen vår og forsommer* kommer tulipanene, tidlige og sene, påske- og pinseliljer, perleblom, samtidig med blomstrende busker som syriner, vårblomstrende spirea osv.
- 423 *Sommerblomstene* plantes ut eller sås på friland på forsommeren. Med godt stell sørger de for sammenhengende flor til frosten kommer.
- 424 *Midtsommers* blomstrer sene, hvite spirea, sene syriner, fagerbusk med mer. De tidligste buskrosene blomstrer nå, rabattrosene kommer noe senere.
- 425 *Sensommer og høst* er staudenes storhetstid.
- 426 *Høstblomster.* Mange planter får en knekk med de første frostnettene, men ikke alle. Høstsedum er en fargeklatt utover høsten sammen med høstfargene på bladverk. Syrinhortensia har syrinliknende flor i september og oktober, og prydkålen og de siste rosene kan holde stand helt til snøen kommer.

43 Forenklet vedlikehold

For å oppnå enkelt vedlikehold av blomsterbed må man sørge for ugrasfri jord og rask etablering. Kjøp store

stauder, ikke de billigste. Sørg for å velge planter som passer til voksestedet, helst slike som ikke bør plantes om for ofte og som ikke sprer seg for mye, men som samtidig har kraftig nok vekst til å utkonurrere ugraset. For å oppnå rask og problemfri etablering er det særlig viktig med vanning, gjødsling og jorddekking i etableringsfasen.

44 Kalking

Jorda kalkes hvis jordanalyser viser at det er nødvendig. Kalk svir ikke plantene selv om kalken ikke løser seg opp straks. Kalken kan med fordel påføres på en tid av året da det skjemmer minimalt, f.eks. tidlig vår eller sen høst. Se også pkt. 31.

45 Vårrengjøring

Et blomsterbed må rakes og gjøres klar til våren sammen med resten av anlegget. Eventuell søppel fjernes sammen med døde planterester fra året før. Vinterdekke bør fjernes i god tid så løkene ikke vokser opp gjennom dekket. Vær forsiktig med å arbeide med jorda før den har tørket opp om våren, særlig hvis den er leirholdig. I bed med store stauder er det ikke nødvendig å fjerne jorddekket fra året før fordi staudene raskt vil vokse opp og skjule underlaget.

46 Ugrasbekjempelse

461 *Luking.* Det er mye arbeid å luke et blomsterbed. Derfor må ugrasarbeidet først og fremst bestå i forebygging. Jorda må alltid være fri for flerårig ugras, helst også for ugrasfrø når bedet etableres. Hvis man ønsker bar jord, medfører det at man må luke fra snøen går og helt til plantene vokser sammen. Lukingen kan gjøres med hakke, kultivator eller for hånd. Kulturplantene må alltid være i god form for å konkurrere med ugraset. Brakking gjøres ved å sprøyte med glyfosat eller dekke med svart plast e.l.

462 *Jorddekking.* Hensikten med å dekke jorda er å:

- forhindre at ugras skal frø seg
- hindre fordampning
- sørge for at meitemarken og andre småkryp skal trives
- opprettholde humusinnholdet i matjordlaget

Det brukes ulike former for jorddekke i ulike kulturer. Jorda under busker, rododendron og rabattroser kan dekkes med bark; til busker, stauder og rododendron kan det også brukes løv om høsten. Mellom sommerblomster dekkes det ikke, eller det brukes ugrasduk som brytes ned i løpet av vekstsesongen. Her tilføres humus når bedet spas opp. Kompostjord eller veksttorv kan brukes som jorddekke ved alle kulturer. Grasklipp er et næringsrikt jorddekke, men det kan inneholde grasfrø, og noen synes dessuten det ser stygt ut før blomstene vokser sammen.

47 Gjødsling

Stauder og busker gjødsles sparsomt eller ikke i det hele tatt, utover etableringsfasen. Følg dosering på gjødselsekken. Sommerblomster gjødsles for hånd, vekstvis med fullgjødsel og kalksalpeter fra de plantes ut til de har vokst sammen, pluss en overgjødsling på sensommeren. Det beste er å gi hver plante sin porsjon nede ved rota. Unngå søl på bladene. Se også pkt. 35.

48 Vanning og pussing

Sommerblomster blir normalt vannet. Stauder, busker og roser tåler mye tørke når de er etablert, hvis de ikke står ekstremt tørkeutsatt til, f.eks. helt inntil en vegg. I så fall bør man vurdere å montere et automatisk vanningsanlegg. Vanningscomputere er ikke dyre. For å holde et blomsterbed pent bør visne blomster og skadde blader fjernes (pussing). Arbeidet kan gjøres så ofte det er nødvendig, gjerne hver uke. Bruk en rosesaks og en kurv. Store stauder kan kuttes med hekksaks.

49 Høstrensing og vinterdekking

Om høsten bør bedet få en skikkelig opprensning. Alt dødt plantemateriale skjæres vanligvis ned. Sommerblomster spas opp og kastes. Løker og rabattroser kan dekkes med granbar senhøstes for å minimalisere temperatursvingninger og hindre tråkk. Stauder behøver som en hovedregel ikke dekkes, men hvis de er mindre hardføre, kan de få visne ned under sitt eget løv. Hvis jorda er leiraktig, er det en fordel at den ligger åpen om vinteren. Se pkt. 162.

5 Stell av ulike blomsterplanter og blomsterbed

51 Løk

Løker er av de som blomstrer tidligst om våren. Løkfelter kan gi gode fargeklatter i anlegget på en tid da alle er sultne på blomster, lang tid før sommerblomstene kan plantes ut.

511 *Setting og tildekking.* Blomsterløk settes tidlig høst i god, løs jord for at de skal kunne rote seg før frosten kommer. Løkene kan settes samtidig som sommerblomstene tas opp. Da forbedres og gjødsles gjerne jorda samtidig. Brukte løker, se pkt. 512, kan gjerne settes i utkanten av anlegget, under busker eller som en fargeklatt på enden av plenen.

Bruk gjerne velkjente løkslag og sett dem i store grupper. De aller tidligste, f.eks. krokus og snøklokker, kan settes helt inntil en vegg og på andre steder der snøen tiner raskt og de visnende bladene raskt skjules. Løken dekkes ev. med granbar. Krevende arter som tulipaner kan få litt gjødsel samtidig som dekket fjernes om våren.

512 *Gjenbruk og lagring.* I representative bed tas tulipaneene opp så snart de har visnet ned og legges ev. med bladene på for å visne. Merk om nødvendig. Noen uker senere pusses løkene: bladene fjernes og små og skadde løker sorteres fra. Løkene lagres tørt før de settes neste høst. Narsisser (påske- og pinselliljer) kan stå på samme sted i flere år, men spas opp når de vokser for tett. Da følges prosedyren over (tulipaner). Krokus og perleblom står gjerne på samme sted i en årrekke.

52 Sommerblomster

Sommerblomster brukes for å få et godt og sammenhengende blomsterflor gjennom hele sommeren. De er relativt arbeidskrevende og brukes helst i de mest sentrale delene av anlegget. Med unntak av stemorsblomster må ikke sommerblomster plantes ut før tidlig sommer.

Sommerblomster bør vanligvis plantes i ensartede felter for å lette stellet. Spa gjerne inn kompost, veksttorv og/eller gjødsel før planting, og vann godt. Stellet består av ev. oppaling eller kjøp, jordarbeid, planting, gjødsling, ugrasforebygging og luking, pussing, vann og fjerning om høsten.

53 Varierte stauved

Et godt planlagt stauved behøver ikke medføre mye arbeid. Det er en fordel å utføre jorddekkning vår og sommer og foreta høstrens. Som regel må det lukes noe, men dette bør kunne holdes på et minimum med fornuftig plantevalg og gode rutiner ellers. Noen stauvedslag må deles år om annet, f.eks. iris, se fig. 53. Floks og asters kan utvikle sykdommer hvis de står lenge på samme sted. Pussing foretas når det er nødvendig.

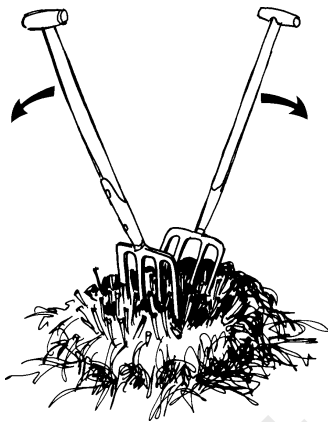

Fig. 53
Stauved kan lett formeres ved deling. Andre må deles når de blir for gamle.

54 Stabile stauved

Hvis en velger stauved som passer til vokseplassen, kan de stå uten stell i årevis uten at ugraset får en sjanse til å etablere seg.

55 Rabattroser

Rabattroser er klaseroser eller stilkroser som er beregnet på bruk i rabatt.

Vanlige arbeidsoppgaver er kalking etter at det er utført jordanalyser, vårskjæring etter at rosene har begynt å bryte, vårraking, gjødsling, jorddekkning og ugrasbekjempelse, ev. vanning, pussing, høstskjæring og vinterdekkning.

Om våren skjæres rosene ned til 0,1 – 0,15 m over bakken, eller 5 knopper, samtidig som alle skadde greiner fjernes. Sommerskjæring av roser vil si å fjerne døde og visne blomster slik at stilken klippes av ved det øverste fullt utviklede bladet. Om høsten skjæres rosene ned til ca. en halv meter over bakken, slik at man får plass til eventuelt vinterdekke, og for å hindre vinterskader.

56 Blomstrende busker

Mange vanlige prydbusker har vakkert bladverk, fin blomstring, gode høstfarger, fine bær, dekorative greiner osv. som kan utnyttes i et blomsterbed. De fyller også godt opp i bedet der det er ønskelig, og kan stenge for trekk ved et hushjørne.

6 Referanser

61 Utarbeidelse

Dette bladet er revidert av Dorte Gjefsen. Det erstatter delvis Byggetaljer 517.123 utgitt våren 1988. Saksbehandler har vært Tom Gyran. Redaksjonen ble avsluttet november 1998.